

Garden Ås i Vardal

Gardsnavnet Ås er svært gammelt og av samme kortfattede type som Alm, Haug, Eik, Berg osv. Gården er først nevnt i skriftlig kilde i 1365 og hadde fra gammelt av stor utstrekning. Fra gården har kommet brukene Undlien, Åslund, Åslund nordre, Åslund vestre, nedre og øvre Åmot, Bruhaug og Brattsveen. Nedre Åmot ble i 1859 solgt til O. Mustad og Brattsveen i 1929 til Sigmund Kverne.

Ås var i ca 200 år i samme slekt men ble i 1840 solgt til Johannes Bjugstad og Haagen Sønsteby. Garden skiftet så eier flere ganger, og i 1867 ble den kjøpt av saksfører Martin Engelhardt Hoff. Hoff var gift med Julie Forseth. Hun var barnebarn av Nils Ås Forseth som var født på gården i 1772. Eiere i 1892 var W. M. Klevenberg og H. B. Falk som samme år solgte til O. Mustad & Søn. Gården var i Mustad-familiens eie fram til 2012 da den ble solgt til Emil Hagen.

Pengegaven som gjorde det mulig å bygge Gjøvik kirke.

Gjøvik fikk egen kirke først i 1882, 21 år etter å ha fått status som kjøpstad. Inntil da var gjøvikenserne henvist til å benytte Hunn kirke som lå i Vardal. Som nyetablert by er det forståelig at man hadde sterke ønsker om å ha sin egen kirke men argumentet som ble framført var at Hunn kirke var så gruelig kald om vinteren. Dette argumentet virker ikke særlig originalt i det de fleste kirker på denne tiden måtte være kalde om vinteren. Det er all grunn til å tro at prestisjen ved å ha egen kirke var en vel så viktig begrunnelse. Byen fant ikke selv mulighet til å finansiere ny kirke men løsningen ble at ekteparet Julie og Martin Engelhardt Hoff ga pengene som trengtes til byggingen.

Martin Engelhardt Hoff var født i Porsgrunn, men familien kom fra gården Hoff i Vestre Aker. Han var etablert som saksfører i Gjøvik før kjøpstaden var etablert i 1861. Hoff gjorde seg tidlig bemerket som en kontroversiell person som allikevel var dyktig i sitt fag og i forretninger.

I 1867 kjøpte Hoff garden Ås i Vardal av Kristian Viger men solgte den videre etter kort tid. I 1870-årene drev Hoff sin saksføregjerning på en mer seriøs måte og han var kjent for å gjøre en god jobb for sine klienter. Han involverte seg også i industriutvikling og var drivkraften bak etablering av Gjøvik Dampsag som startet driften i 1875. Denne etableringen var så dårlig tilpasset markedet som mulig, og de europeiske konjunktorene hadde passert toppen før man var ferdig med byggingen. Prisene på trelast utviklet seg derfor svært negativt, og det var ikke mulig å opprettholde driften lengre enn til

1878. Dampsaga gikk konkurs og de fleste av interessentene gikk personlig konkurs. Blant disse var Hoff selv.

Martin Engelhardt Hoff hadde en gang før 1865 giftet seg med Julie Forseth f. 1842. Vi finner ekteparet bosatt i Bygdø Alle i Christiania i 1865. Julie var datter av garver og bryggerieier Ole Forseth som hadde opparbeidet seg en betydelig formue. Ole Forseth var sønn av Nils Ås Forseth som kom fra garden Ås i Vardal. Nils, født 1772, var den nest yngste i barneflokket og slo seg tidlig på handel, især hestehandel. Han gikk for å være dyktig og pågående og kom godt ut av de fleste handler.

Etter å ha etablert familie og flyttet noen ganger fikk han i 1807 muligheten av å kjøpe Forseth i Vestre Gausdal. Bonden på garden hadde kommet i økonomisk uføre og måtte selge. Nils gjorde en avtale med odelsgutten slik at han kunne ta gården igjen på odel med videresalg til Nils senere. Nils plasserte kona og ungene på gården og fortsatte med sin hestehandel. Han var hjemom ofte nok til at det etter hvert ble 10 barn. Skal man tro det som blir oppgitt i forskjellige kilder hadde Nils også mange barn i tillegg. Han skal ha hatt minst 6 barn med andre kvinner, og det antydes at det også fantes flere.

Den eldste av barna på Forseth hette Ole. Den tredje eldste, som også var en gutt ble også døpt Ole, født i 1799. Den eldste Ole fikk i 1837 kjøpt gården Seielstad på tvangsauksjon. Han ble da stamfar til dagens brukergenerasjon på Seielstad. Den yngste Ole var med faren på handelsreiser og fikk således kontakter i Kristiania og omegn. Han kom på denne måten i kontakt med garveren på Woxen gård, Johannes Jokumsen Voxen og skulle senere bli hans svigersønn.

Garverivirksomhet var åpenbart svært lukrativt på de tider og Ole Forseth var tydeligvis også en meget dyktig forretningsmann. Han investerte således i bryggerivirksomhet og ble etter hvert en av Kristianias rikeste menn.

Hunn kirke

Hunn kirke ble innviet i 1822. Kirken erstattet da den gamle som lå der samt Braastad kirke som lå på tunet på Braastad nordre. Disse var annekskirker under Vardal hovedkirke, men man mente at Hunn og Bråstad annekssogn kunne klare seg med en kirke. Denne ble da lagt til Hunn.

Kirken var bygget åttekantet og sognepresten i Vang, Abraham Pihl, var arkitekten. Han er også tillagt æren for Åmot kirke i Nordre Land som ble innviet i 1823 og fortsatt står uforandret. Dersom man sammenligner bilde av Åmot kirke av i dag med historisk bilde av Hunn er det ikke vanskelig å bli overbevist om at arkitekten var den samme. Kirkene ser ut til å være fullstendig like. Om de også var like innvendig skulle Hunn kirke hatt sitteplass til 700 personer. Ved byetableringen i 1861 ble Hunn kirke liggende utenfor bygrensen slik at gjøvikenserne måtte til Vardal når de skulle til kirke.

Kirken blir en realitet

Gjøvik og Vardal kommuner hadde felles ansvar for Hunn kirke og dette ble videreført for nye Gjøvik kirke. Gjøvikenserne var ikke fornøyd med å måtte dra ut av byen for å komme i kirken og klaget over at kirken var så kald. De ønsket seg derfor en egen kirke innenfor byens grenser. Adv. M. E Hoff hadde overfor presten og journalisten OT Krogh antydnet en løsning, og Krogh skrev med bakgrunn i dette i 1876 at borgerne tenkte å flytte kirken til byen.

I 1878 inntraff som tidligere nevnt konkursen ved Gjøvik Dampsag. Hoff gikk som følge av dette personlig konkurs og hadde ingen mulighet til gjøre noe med kirkeplanene. Imidlertid døde svigerfaren Ole Forseth i 1880 og etterlot seg en stor formue. Han hadde gitt uttrykk for at den nødvendige del av formuen skulle benyttes til finansiering av ny kirke i Gjøvik. Med bakgrunn i at faren Nils var fra Vardal kan man forstå denne prioriteringen av midlene. Hoff kunne dermed meddele

Gjøviks ordfører Haagen Skattum at pengene var skaffet til veie og at byggingen kunne starte. En betingelse var imidlertid at Hunn kirke måtte ofres slik at materialer fra denne kunne benyttes i den nye. Så vel Vardal som Gjøvik kommuner syntes dette var en løsning som var fordelaktig for begge parter og grunnsten for kirken ble nedlagt 31. juli 1881. Arkitekt Jacob Wilhelm Nordan fikk oppdraget med å ivareta utformingen. Nordan var engasjert av Kirkedepartementet til å utarbeide mønstertegninger for kirker. Det sies at hans tegninger er lagt til grunn for bygging av ca 100 gudshus. I vårt distrikt er verd å nevne at også Eina kirke er tegnet av Nordan.

Kirken i Gjøvik er utformet i nygotisk stil som var tidens mote. Inspirasjonskilden er selvfølgelig å finne i middelalderens gotiske katedraler. Den gotiske måten å bygge på var først og fremst et konstruksjonsprinsipp som ga nye muligheter for å bygge høye og slanke konstruksjoner. Dette gjorde det mulig med høye vinduer for maksimalt innslipp av lys. Gjøvik kirke er i denne sammenheng et typisk eksempel på anvendelse av nygotisk byggestil.

Den 1. november 1882 kunne kirken innvies i høytidelige former og med alle notabiliteter i Gjøvik og Vardal til stede. Sogneprest i Vardal var på denne tiden Peter Blom som tiltrådte 1880. Vardal hadde siden byggestarten fått ny ordfører, nemlig Nicolay Forseth. For Julie Forseth Hoff var det sikkert et hyggelig moment å kunne ønske sin fetter velkommen til kirken og senere til supéen på "Hoffshaugen". Nicolay Forseth var av sønn av Oles bror Hans som var handelsmann i Land. Nicolay hadde utdannet seg til ingeniør i Tyskland før han fikk stilling som fullmektig, først ved Hadeland glassverk, så ved Biri glassverk. I 1866 kjøpte han gården Nedre Stokke og ble gårdbruker.

Martin Engelhardt Hoff kunne ikke glede seg lenge over den nye kirken i det han døde i 1891, kun 55 år gammel. Julie Hoff flyttet tilbake til Christiania og levde et tilbaketrukket liv til sin død i 1929.

Ekteparet Julie og Martin Engelhardt Hoff

Maleriene fra Mustad

I Mustads historiske arkiv ligger en rekke malerier med motiv fra bygninger og hus som har hatt en relasjon til bedriften. Mange av disse er malt av Sverre Iversen som arbeidet på Mustad en årrekke. Iversen bodde i «Buskerud» og av maleriene kan man se at kunstneren betrakter motivene fra sitt eget hjem. Han malte gjerne en rekke versjoner av samme motiv og av «Saga» finnes tre versjoner, av

«Magnusstuen» åtte og av «Buskerud» sju versjoner. Han har også malt to bilder fra Ås som Mustad i den tiden var eier av.

Sverre Iversens bror Sigurd arbeidet også for Mustad. Han malte også, hovedsakelig bilder av gårdsbruk og landskap rundt Gjøvik. Vi kjenner så langt ett maleri av Ås.

Husene på Ås

I følge Vardal bygdebok så brant alle husene på Ås ned i 1726. Det ble følgelig bygget opp nye og det er høyst sannsynlig at våningshuset og stabburet som står igjen er fra denne tiden. På bildet (fra ca 1930) i Vardal bygdebok vises husene som sto på garden for få år tilbake. Låven og vognskjulet har blitt revet de senere år. De to gjenværende husene er høyst verneverdige og bør sikres som de verdifulle kulturminner de er.

Beboere

Av folketellingen i 1900 framgår det at det bodde budeie Anna Hammerseng alene på garden. I 1910 bodde det ni personer på garden, nemlig arbeider i trådtrekkeri Hans Olsen og fjøsmester Ludvig Olsen, begge med familier.

Topphytta på Ås

Mustads framganger og utvikling berodde i tidlige tider på fremragende innovatører. Den fremste av disse var Mathias Topp (1840-1930) som kom til Mustads mekaniske verksted i 1863. Han hadde et sjeldent talent innen mekanisk produksjon og sto bak de viktigste maskinkonstruksjonene for bedriften. Dette dreide seg om maskiner for produksjon av skoplugg, varmspiker, karder, hekter, hårnåler, hesteskosøm, båtsøm og fiskekrok. Han bisto også Mustad i flere perioder ved etablering av fabrikker i utlandet.

Mathias Topp var naturligvis høyt verdsatt hos Mustad og han fikk påskjønnelser deretter. Da Topp fylte 60 år i 1900 skulle han få en hytte ved Einavannet av bedriften. Da han ved en høytidelighet fikk overrakt nøkkelen av Hans Mustad sier historien at han leverte denne tilbake med begrunnelsen at han med sitt engasjementet for Mustad ikke kunne bruke tid på å reise til denne hytta. På Ås ligger en hytte som på folkemunne skulle være en gave som Mathias Topp fikk i stedet for hytta ved Einavatnet.

Dette medfører ikke riktighet i det det var sønnen Bernt Topp som fikk bygget denne hytta. Han arbeidet som verkmester i Mustads mekaniske verksted og hadde nok også gjort seg fortjent til

påskjønnelser Hytta er nok bygget av Bernt Topp som i sommerhalvåret benyttet den som bolig for seg og familien. Selv om den er satt opp rundt 1910 ligger den der fortsatt men er nå svært medtatt. Barnebarnet Knut Øyvind Topp forteller om mange gode minner fra barndommen sammen med bestefar på denne hytta.

Bilder fra år 2000

Ås malt av Sigurd Iversen 1934